

ROOISE STREKEN 26 : VELD- EN STREEKNAMEN deel 2

Etymologie: een drassig terrein

De etymologie van sommige Rooise woorden is “een drassig terrein waarin het moeilijk is de voeten geheel droog te houden. Gelukkig zijn er in dit moerassig gebied ook meer dan voldoende vaste en droge plekken”. Deze uitspraak is van pater Wiro Heesters ss.cc. Hij staat aan de basis voor veel van de verklaringen van tal van zogeheten ‘veldnamen’ in Rooi. Hij heeft veel pionierswerk en onderzoek hiernaar gedaan. Wiro Heesters was een pater van de HH. Harten. Hij was een pater Damiaan ofwel een Picpus-pater (genoemd naar Rue de Picpus, de straat in Parijs waar deze orde haar hoofdzetel had). Meer dan een halve eeuw geleden heeft hij de oorsprong en betekenis van veel van deze namen uitgezocht en gepubliceerd in Heemschild, het blad van heemkundige kring ‘De Oude Vrijheid’. In deze Rooise Streek wordt ingegaan op de gehuchten en sommige andere bevolkingsconcentraties in de gemeente Sint-Oedenrode.

Nijnsel, Vressel, Villenbraken, Wolfswinkel en Zwijnsbergen

Het gehucht *Neinsel*, *Neynsel* of *Neyssel* is veel ouder dan de kern van Sint-Oedenrode. Wat de naam betekent is vrij duidelijk. ‘Ney’ staat simpelweg voor ‘nieuw of nieuwe’ en ‘sel’ voor woonplaats. Waarschijnlijk betekent dit dat er ook een oude(re) woonplaats moet zijn geweest. Welke dat is en waar die lag is echter onduidelijk. Misschien was dat wel in de buurt van het grafveld uit de vroege IJzertijd dat gevonden is op de vroegere Huisakker (nu bloemenwijk). Het grafveld moet rond 500 voor Christus gedateerd worden. De doden werden toen gecremeerd maar uit de teruggevonden beenderresten kan nog de conclusie getrokken worden dat de mensen toen meestal niet veel ouder werden dan 40 jaar.

In de vroege middeleeuwen lag er bij de Dommel o.a. het ‘herengoed’ (herenboerderij omringd met een aantal boerderijtjes waar onvrije boeren, ‘horigen’, werkten) van de Heren van Neynsel. Dit Herengoed viel echter al voor 1300 uiteen. Dit gebeurde dus net in de tijd dat Rode vrijheidsrechten had gekregen en een plaats van belang begon te worden. De Heren van Neynsel vertrokken o.a. richting Den Bosch. Zo kennen we daar Jan van Neynsel die rond 1300 een steenoven in Oeteren (Deuteren) liet bouwen en Gerard van Neynsel vinden we in 1325 terug als schepen in Den Bosch en 20 jaar later stichtte de geestelijke Hendrik van Neynsel in Den Bosch een gasthuis voor 13 arme vrouwen. Hij schonk de opbrengst van zijn bezit in Nijnsel, de ‘Oude Gasthuishoef’ aan het gasthuis. In een Aardrijkskundig Woordenboek uit de eerste helft van de 19^e eeuw staat over de plaats en de naam: “*Oudtijds stond hier een kapel, die in een schoolhuis is veranderd. Men noemt dit gehucht daarom gewoonlijk ‘Aan de Neinselsche Kapel’, ofschoon sedert een aantal jaren de kapel, als zoodanig, niet meer bestaat.*”

De kapel was gewijd aan de middeleeuwse pestheilige 'Antonius met het varken'. Na de 80-jarige oorlog, in de tijd dat het katholieke geloof onderdrukt werd, werd de kapel gesloten en later gebruikt als openbare school. Toen begin 20^e eeuw Nijnsel een zelfstandige parochie werd is door de eerste pastoor, Panken, de pestheilige ingeruild voor de toen meer populaire Antonius van Padua, de patroonheilige voor o.a. verloren zaken. Hij wist zelfs van Nijnsel een bedevaartsoord voor deze heilige te maken. De huidige jaarlijkse openluchtmis in het processiepark rond zijn feestdag 13 juni is hier nog een uitvloeisel van. Nijnsel was in het midden van de 19^e eeuw een gehucht was met 38 huizen en 300 inwoners en concurreerde toen nog in grootte met *Vressel* dat in 1851 ook 38 huizen met in totaal 280 inwoners telde. In de 14^e en 15^e eeuw werd voor dit gebiedje ook wel de naam *Veritsel* en *Vreysel* gebruikt. Het achtervoegsel 'sel' is net als bij 'Nijn-sel' afgeleid van 'sale, sael, sael' en betekent woonplaats of nederzetting. 'Vres' is mogelijk afgeleid van een persoonsnaam, wellicht 'Fritho' wat 'vrede of bescherming' betekent. Het direct onder Nijnsel gelegen gebiedje 'Villenbraken' is afgeleid van 'Valen Braken'. 'vaal' betekent uiteraard 'grauw of grijs' dus 'schraal'. 'Braken' is hetzelfde als 'breken of scheuren' en wijst op 'in cultuur gebrachte grond' oftewel 'gebraakt land'. Maar het is dan wel land dat een tijdje niet bebouwd wordt en dus niets te halen valt. Behalve voor de jagers want zij zaten achter de hazen aan "in griend, in hey, in riet en ruyght, in braek en wei". De boer liet zo'n akker toch met rust want na een tijdje rust gold het spreekwoord: "Een gebraekten akker geeft dobbel vruchten."

Op de grens van Rooi en Son ligt op de westelijke Dommeloever *Wolfwinkel*. De naam heeft niets te maken met winkelende wolven of iets dergelijks. Het oeroude woord 'winkel' betekent 'hoek' zoals het ook nog steeds in het Duits zo is of in onze taal is dat ook nog terug te vinden in een woord als winkelhaak. De Dommel maakt ter plekke een scherpe bocht, een 'winkel'. 'Wolf' kan de naam van een dier zijn. Het zou dan 'wolvenhoek' betekenen. Maar omdat door archeologische vondsten bekend is dat er al in prehistorische tijden mensen woonden is het niet erg waarschijnlijk dat hier ook veel wolven woonden. Daarom is het meer voor de hand liggend dat hier een zekere 'Wulf' of 'Wolf' met zijn mensen woonde. Op de oostelijke Dommeloever tegenover Wolfswinkel ligt het gebiedje 'Zwijnsbergen'. De meest simpele verklaring voor dit woord is 'hoogtes' (bergen) zijn waar veel zwijnen leefden'. Maar 'zwijn' kan ook, en dat is meer waarschijnlijk, een verbastering zijn van 'zwin' en dan betekent Zwijnsbergen 'de hoogtes bij het trager stromende water'. Met dat trager stromende water wordt dan waarschijnlijk de situatie bij de molen van Wolfswinkel bedoeld want daar werd het Dommelwater tegengehouden.

Nijnsel werd in de 19^e eeuw 'Aan den Neinselsche Kapel' genoemd

Eerschot, Tartwijk en Olland

De nederzetting *'Eerschot'* was lange tijd de voornaamste nederzetting op het grondgebied van het huidige Sint-Oedenrode. Pas door de pelgrimage naar het graf van de heilige Oda in de 12^e eeuw werd Rode belangrijker. Daarna is dit ook altijd zo gebleven. In Eerschot stond ook de eerste kerk, de Martinuskerk (de huidige knoptoren). Deze kerk was de parochiekerk voor de hele gemeente en is dit ook gebleven tot het einde van de 80-jarige oorlog. De naam is ontstaan uit *'eerd'* hetgeen 'aarde, grond' betekent. Een *'schot'* is een afscheiding of soms ook een 'vee schuur'. Eerschot betekent dus zoiets als 'een of meerdere woningen bij een afgebakend stuk akkerland'. Met het afgebakende akkerland (*Eerschot*) wordt vruchtbaar land bedoeld. Ook *'Tartwijk'* betekent ongeveer hetzelfde. *Tartwijk, Taerrdwijk, D'aerdwijk* betekent 'akkerwijk'. Het is het 'akkerland van Eerschot'. In 1341 stond er ook al een boerderij met de naam *'Taerdwijk'*. *'Eerschot'* en *'Tartwijk'* betekent precies het tegenovergestelde van *'Olland'*. Dit betekent *'onlant'* oftewel 'slechte grond, moerassig land, laag land'. Hier leverde het land nauwelijks iets op, zelfs de Kartuizer monniken die hier in de middeleeuwen een klooster stichtten en de grond probeerden te ontginnen hielden het maar twee jaar uit. Het was een moerassig *'onlant'* aan de Dommel, vol met

stekende muggen. Het etymologisch woordenboek geeft aan dat *'Ollant'* en *'Hollant'* wel eens dezelfde oorsprong en betekenis zouden kunnen hebben. Maar het dialect in Olland en Holland wijken zo ver van elkaar af dat dit toch wel als vrij onwaarschijnlijk wordt beschouwd. Olland had in de middeleeuwen geen echte woonkern. In Olland lagen in de middeleeuwen, in een gebied dat bekend stond onder de naam 'Bodem van Elde' (in 1802 verdeeld tussen de vier gemeentes Liempde, Schijndel, Sint-Michielsgestel en Sint-Oedenrode), slechts een niet al te groot aantal boerderijen verspreid. De bewoners kregen - uiteraard tegen betaling- in 1314 'gemeenterechten', het recht om gemeenschappelijk de woeste gronden (gemeynt) te gebruiken - van Hertog Jan III van Brabant.

Boskant

De naam '*Boskant*' is van heel recente datum, pas van na de Tweede wereldoorlog. De herkomst van de naam laat zich makkelijk raden. Het zuidwestelijk deel van Sint-Oedenrode was van oudsher een bosrijke streek met een groot moeras (een oude Dommelloop) het '*Broek*' geheten, dat liep van de Diependaal tot de grens met Best. Richting het huidige Boskant lagen het '*Voorbosch*', het '*Achterbosch*' de '*Hulst*' en '*Vernhout*'. Dit zijn allemaal houtnamen. De naam '*Boskant*' is dus niet uit de lucht komen vallen. De grens met Best wordt gevormd door de '*Scheeken*'. De naamsverklaring is af te leiden uit een citaat uit het boek over de geschiedenis van Sint-Oedenrode van koster Brock begin 19^e eeuw. Hij schreef over een grenspaal: *"Op 8 augustus 1648 wordt deze paalstede Schede-Eik of Scheekeik genoemd, als liggende aan de woeste hooyvelden de Scheeken."* De '*Scheeken*' is dus genoemd naar de '*Schede-eik*'. '*Sched*, *Schee*, *Schey*' betekent 'scheiding, grens'. De '*Scheeken*' zijn dus de velden op de scheiding van Sint-Oedenrode en Best bij de Sche(d)e-eik. Zij zijn dus de '*Schee-eik-velden*' of kortweg '*Scheeken*'. Het huidige Boskant is gebouwd op de Donderdonk. De naam is een samentrekking van 'De' en 'Onderdonk'. Een 'donk' is een zandige hoogte in een moerassige streek. Deze 'donk' lag 'onder' Rode en Achterbosch en dankt daar waarschijnlijk de naam 'Onderdonk, Donderdonk' aan. Waarschijnlijk heeft hier ooit, vóór de 15^e eeuw een slotje gestaan 'Groenendaal' geheten. Na de Tweede Wereldoorlog wordt er een overbodige houten geallieerde barak in Boskant geplaatst om als noodschool te dienen en in de jaren 50 worden de eerste huizen gebouwd en krijgt Boskant een eigen kerk, de Ritakerk. Boskant is dan vanaf 1956 een volwaardig kerkdorp.

Wordt vervolgd!

In de volgende Rooise Streek komen straatnamen en namen van (woon) gebiedjes in Sint-Oedenrode aan de orde.

Door: heemkundige kring 'De Oude Vrijheid', werkgroep geschiedenis

Contact: secretariaat@oudevrijheid.nl

Extra informatie op www.oudevrijheid.nl klik op Verwijzingen/links en dan op Rooise Streken

**HEEMKUNDIGE KRING
DE OUDE VRIJHEID
Sint-Oedenrode**